

Spørgsmålet om Østersøhandelen i tidlig middelalder falder ganske vist uden for bogens tidsramme, men berøres i et indledningskapitel. Denne handels betydning og omfang kan diskuteres, men det forekommer overraskende, at Kirchner kan undlade at benytte eller tage stilling til Sture Bolins »Mohammed, Charlemagne and Ruric« (The Scandinavian Economic History Review vol. I nr. 1 s. 5-39).

Kirchner bygger i flere af sine artikler på akter fra det danske Rigsarkiv. Hvor glædeligt det end er at se Rigsarkivets arkivalier anvendt af den internationale forskning, må det med beklagelse konstateres, at henvisningerne generelt ikke er i overensstemmelse med Rigsarkivets nugældende registraturer, og at enkelte akter fejlagtigt er placeret på Det kgl. Bibliotek og ikke på Rigsarkivet.

Det er en række underholdende og let læste artikler, Kirchner har genudgivet, men på adskillige punkter må man stille sig skeptisk over for hans synspunkters rigtighed og artiklernes vægtighed.

KNUD RASMUSSEN

HEINRICH VON STADEN: The Land and Government of Muscovy. A Sixteenth-Century Account. Translated and edited by Thomas Esper. Stanford University Press, 1967. xxvi + 142 s. Ill. Kort. \$ 5.50.

Omkring 1565 rejste en ung tysker ved navn Heinrich von Staden til Moskoven for at vinde ære og rigdom. I nogle år var von Staden medlem af opričninaen, zarens særlige stat i staten; derefter opholdt han sig i det nordlige Rusland, indtil det ca. 1577 lykkedes ham at forlade landet. Vel undsluppet forsøgte han at vinde europæiske fyrster for en fantastisk plan til Ruslands erobring, og for von Staden er denne plan det væsentligste i det manuskript, der er gået over i litteraturen under betegnelsen »Aufzeichnungen über den Moskauer Staat«, som her foreligger i engelsk oversættelse.

Manuskriptet, der blev fundet omkring århundredskiftet i det preussiske statsarkiv i Hannover, består af fire dele: En beskrivelse af Rusland og dets regering, en plan for landets erobring, en supplikation til kejser Rudolf, der var tiltænkt den førende rolle, og endelig en selvbiografi.

Betydelig større interesse end den fantastiske plan, der i øvrigt forudså den dansk-norske flådes medvirken, har selvbiografien og beskrivelsen af Rusland i de kritiske år, da Ivan den Grusomme forsøgte et opgør med det »gamle« Rusland. Der gives et levende billede af den hårdhed, som opričnikierne med eller uden zarens vilje anvendte over for den del af Rusland, der ikke var underlagt zarens eget umiddelbare herredømme. von Staden lægger ikke skjul på sin egen aktive indsats; han skildrer tværtimod detaljeret, hvorledes han med sin økse dræber en fyrstinde og vender hjem fra togtet med et udbytte på 49 heste og 22 vognladninger røvet gods.

En af sine få politiske karakteristikker giver von Staden af Ivan Michajlovič Viskovatyj, der ca. 1549-1561 var leder af udenrigskancelliet og derefter seglbevarer, indtil han henrettedes i 1570. Om Viskovatyj hedder det s. 16: »He would have been glad to see the Crimean Khan take Russia, and was therefore

well-disposed to all Tatars, and assisted them, but he was very hostile to Christians«. Karakteristikken er interessant, fordi den fører os ind i den russiske udenrigspolitik dilemma: Skulle opmærksomheden koncentreres om forholdet til Krim eller om adgangen til Østersøen. Men hvilken værdi har denne karakteristik?

Én mulighed er, at Viskovatyj ikke har haft noget tilovers for den tyske eventyrer. En anden, at von Staden blot refererer de anklager, der førte til Viskovatyjs henrettelse i 1570. Vi ved, at Viskovatyj bl. a. blev beskyldt for forræderi til fordel for Krim-khanen. Og endelig: Har von Staden overhovedet haft en så nær kontakt med zaren og de ledende folk, at hans udsagn kan tillægges nogen værdi? Her har vi kun hans egne udtalelser at bygge på. I sin selvbiografi lægger von Staden s. 107 op til en beskrivelse af sit forhold til zaren: »Every day I was with the Grand Prince at court«. Kort efter (s. 108) karakteriserer han det ideelle forhold til zaren således: »Whoever was close to the Grand Prince became scorched, and whoever was distant froze«. Dermed er von Stadens veltalenhed på dette punkt udtømt. Han undskylder sig med tidnød, men denne forhindrer ham ikke i at fortsætte endnu 25 sider om huse, han har ejet, og retssager, han har ført. Der er – så vidt jeg kan se – heller ikke andet i fremstillingen, der tyder på, at von Staden skulle have haft et nært bekendtskab med ledende personligheder, endsige med Viskovatyj selv. Jeg mener derfor, at man allerede ud fra von Stadens egen beretning må stille sig skeptisk over for pålideligheden af hans udsagn om Viskovatyj.

Uden at gå dybt ind i en diskussion om Viskovatyjs stilling i den moskovitiske politik, vil jeg pege på nogle forhold, som kunne tyde på, at det næppe er så enkelt at opdele de russiske politikere i to lejre: én der ønskede en ekspansion imod vest, i første række mod Livland, en anden der anså den tatariske fare for væsentligst. Viskovatyj var som nævnt leder af udenrigskancelliet ca. 1549-1561. Forudsætter vi en vis overensstemmelse mellem den førte politik og de synspunkter, som kancelliets leder har haft, da har Viskovatyj været i høj grad anti-tatarisk: 1550'erne er for en stor del koncentreret om at erobre Kazan' (1552), erobre (1554) og generebre (1556) Astrachan'. Både Kazan' og Astrachan' lå inden for den krimtatariske indflydelsessfære og blev da også understøttet derfra.

Det godtages ofte, at der skulle have været en vis uenighed mellem ledende politikere som Sil'vestr og Adašev på den ene side og Viskovatyj på den anden. Når denne opfattelse har kunnet vinde frem, hænger det bl. a. sammen med, at Viskovatyj ikke blev styrtet på samme tid som de to andre. Det er rigtigt, at zaren gav ham endnu 10 år, men den regeringsomdannelse, der fandt sted ca. 1560, er – så vidt jeg kan se – heller ikke gået sporløst hen over Ivan Michajlovič. I april 1563 skriver zar Ivan i en gesandtskabsinstruks til Krimkhanen, at bl. a. Adašev og Viskovatyj var faldet i unåde, fordi de havde været uenige med zaren om den førte politik. Her optræder Viskovatyj i selskab med den meget centrale figur i 1550'ernes regering, Aleksej Adašev, og det i en forbindelse, der kun kan udlægges som tatarfjendtlig. Selv om Viskovatyj ikke forlod den politiske arena i 1560-61, fjernedes han dog fra posten som leder af udenrigskancelliet og sendtes i stedet på en sekundær diplomatisk mission til Danmark i 1562-63. Disse eksempler turde vise, at von Stadens udsagn om Viskovatyj

næppe kan gøre krav på gyldighed for de første 10-15 år af Viskovatys politiske karriere.

De kildekritiske problemer bliver ikke mindre af de modsigelser, som værket indeholder i almindelighed, og den måde, hvorpå især afsnittet om Moskva-staten fremtræder. Her er kortere og længere passager, som ingen forbindelse har med nærmest foregående eller efterfølgende afsnit, men som fortsætter sider længere fremme. Fritz Epstein, der stod for den tyske udgave, søgte at forklare denne omstændighed ved at forudsætte, at der har eksisteret en sammenhængende geografisk beskrivelse, hvorfra forfatteren for tilfældet har citeret længere afsnit, som han yderligere har kommenteret.

Det ligger imidlertid nær at foreslå en anden løsning. Der er almindelig enighed om, at det manuskript, man fandt i Hannover, er ukollationerede afskrifter efter et tabt forlæg – tilmed meget sjuskede afskrifter. Er det ikke nærliggende at antage, at afskriveren har haft vanskeligheder ikke blot med selve teksten, men også med retableringen af den orden, som originalmanuskriptets ark har haft? Hvis denne løsning er rigtig, kan von Staden ikke dadles for, at hans optegnelser fremtræder *wonderfully disjointed* (Espe. s. v.).

Thomas Espers oversættelse af von Staden's optegnelser synes i det store og hele dækkende, noter og kommentarer få, men tilstrækkelige, således at bogen fremtræder som en let læselig introduktion til den videnskabelige udgave HEINRICH VON STADEN: *Aufzeichnungen über den Moskauer Staat. Nach der Handschrift des Preussischen Staatsarchivs in Hannover hrsg. von Fritz T. Epstein*. 1. oplag Hamburg 1930, 2. oplag Hamburg 1964 (= Universität Hamburg. *Abhandlungen aus dem Gebiet der Auslandskunde* Band 34. Reihe A. *Rechts- und Staatswissenschaften* Band 5).

KNUD RASMUSSEN

C. H. ALEXANDROWICZ: *An Introduction to the History of the Law of Nations in the East Indies, 16th, 17th and 18th Centuries*. Oxford, Clarendon Press, 1967. viii + 259 s. 48 sh.

Forfatteren har i denne bog sat sig en interessant opgave. Han vil vise at de europæisk-asiatiske interstatslige forbindelser i den europæiske ekspansions tidsalder har deres plads i folkeretten. Han ønsker dermed på én gang at vende sig mod den opfattelse, at den europæiske ekspansion fandt sted i et juridisk tomrum blandt uciviliserede folkeslag, og mod denne opfattelses kontrapunkt, at de vestlige kolonialister fór frem uden hensyn til de eksisterende retsforhold. Han plæderer for sin tese som en sagfører, hans kilder er juristens, traktaterne og de klassiske folkeretslærere, og han vinder sin sag. Det resultat er måske mere overraskende for juristen end for historikeren, der vel vil være tilbøjelig til resigneret at konstatere, at erobrere altid har retsgrundlaget i orden.

Men problemstillingen er skæv. Forf. har villet yde sit bidrag til nyvurderingen af det før-koloniale Asien ved at indplacere de interstatslige forbindelser i tidens folkeret, men han opnår kun at indplacere dem i tidens *europæiske* folkeret. Det er interessant, at europæerne betragtede de asiatiske fyrster som suveræne forhandlingspartnere, men hvordan betragtede de asiatiske fyrster europæerne?